

Normes Ortografiqúes der Aranés



*Edicion commemorativa
dera aprobacion des Normes*

Reedicion: noveme 2008

Dessenh e maquetacion: Alèxia Grustan

Imprimis: Anfigraf, S.A.

D.L.:

ENSENHADOR

Abans-díder	7
Prefàcia	9
Entà qué servís era ortografia?	13
Normes Ortografiques der Aranés	21
1. a, à	23
2. è	23
3. e, é	23
4. i, í	23
5. ò	23
6. o, ó	23
7. u, ú	24
8. Es diftongs	24
9. Eth trèma	26
36. Era accentuacion	36
37. Eth junhent	38
38. Er apostròf	40

Es Normes Ortografiques der Aranés, hargades er an 1982, sigueren un gran auanç tath nòste país, tot just estreada era democràcia. Un pas essenciau tara normalizacion dera nòsta lengua que mos a permetut, dempús, d'assetiar tota ua politica lingüistica plan solida maugrat es mancances economiques qu'arrossègue.

Rebrembi d'aqueri ans es longui debats, tostemp ath ser, enes desparières amassades qu'ath torn des Normes se tenguien. Alavetz, era reivindicacion lingüistica e era reivindicacion politica èren ua longa trena dera quau en tot estirar, mos auie de perméter hèr realitat era esperança de tanta gent que demoraue recuperar eth país e es sues esséncias, dempús dera longa net dera dictadura. Non siguec un prètzhet planèr. Es discrepàncies, com istoricament a passat ena rèsta d'Occitània damb es questions dera lengua, sigueren presentes en tot eth procès.

Aué, aguest rebrembe e eth resultat artenhut mos assolide coma país capaç de reüssir en hites tant essenciaus des deth dialòg e eth compromís. An estat 25 ans de passi importants tara nòsta lengua: era preséncia ena escòla, enes publicacions, enes mieis de comunicacion e en un creishent respècte enes institucions. Totun, eth camin ei encara long. Tot soent, a despièch de tot aquerò qu'auem caminat, era percepcion ei qu'auançam pòc. E ei vertat. Mos cau ambicion e coratge tà afrontar un temps en qué era globalizacion estofe es cultures minorizadas en favor des dominantes. Era hita torne a èster, ei, resistir ad aguesti rèptes. Resistir e

auançar damb imaginacion, damb conviccion e inteligéncia, e sustot, damb era fòrça que mos darà tostemp sentir-mos un pòble unit pera sua lengua.

En aguesti propèrs ans guanharam un lòc notable enes mieis de comunicacion a on encara non auem pro preséncia, çò que mos permeterà de refortilhar sociaument era lengua, trenaram laci fòrti damb era rèsta d'Occitània tà bastir ua acadèmia des d'on somar esfòrci ena conservacion dera lengua e compremeteram a Catalonha tà qu'ajude ath pòble aranés en aguest combat.

Voi, tà acabar, arregraïr, en nòm deth Conselh Generau a totes aqueres persones que des de tant diuèrsi encastres an ajudat a hèr a arribar era nòsta lengua ath dia d'aué. A toti eri e eres gràcies, sense vosati non ac auéssem artenhut.

Francés Boya Alós
Sindic d'Aran

PREFÀCIA

Eth 14 de gèr de 1983 es "Normes ortografiques der aranés" estèren adoptades per decret signat peth president dera Generalitat de Catalonha e coma tau publicades en DOG num. 312 deth 16 de març deth madeish an. Er emplec d'aguest e d'aguestes en toti es encastres dera vida vidanta dera nòsta societat: administracion, ensenhament e ahèrs particulars, sustot a compdar dera sua oficializacion (Lei de regim especiau dera Val d'Aran de junhsèga de 1990), a determinat qu'aqueri punts dera normativa ortografica que balhaven lòc a quauques ambigüetats (qu'en moment deth sòn redigit e posteriora aprobacion, estèren admetudes) avessen d'èster tornats a campar e hicats ara ora d'aué.

Entà amiar tà devant aguest prètzhèt, eth Conselh Generau d'Aran creèc ua comission compausada per persones que heren partida dera Comission qu'elaborèc es normes ortografiques de 1983, regents e eth burèu dera OFEA, en tot mantier un sarrat contacte tamb eth "Conselh dera lenga occitana", ada quin apertien tanben quauques persones qu'en sòn dia heren partida dera vielha Comission.

Es diferéncias enter es dues "normes", era originau e era revisada, son plan petites e superficiaus quan aguestes s'apliquen ben, causa que mos hè assolidar que podem parlar d'ua soleta norma que teng dues variantes. Alavetz çò de prioritari entad aguesta nauèra.

Comission a estat:

1 èr.- D'aver ua norma establa entà non desviar es usatgèrs.
2 au.- De trapar er equilibri enter era unitat dera lengua e eth respècte dera sua diversitat dialectau. Aguesta darrèra tòca passe per emplec de grafies es mès unitàries possibles.

En tot partir d'aguesti dus pressupausats podem donc acarrerar es divergències pichones enter çò qu'a estat revisat e çò que ja

i ère, punts que non eishòrden pas bric era descodificacion e que son:

a) Es vèrbs en [-izá] e e sòns derivats tipe: "realizar" > "realizacion", "umanizar" > "umanizacion", etc., a on eth grafèma "z" ei tot simplement cossent ara pronóncia [z]. Toti aguesti vèrbs deriven deth sufixe grèc "-izeia" (latin "-izare") e possedissen un sens frequentatiu.

Eth hèt de passar (ena version originau des normes) deth grafèma "z" ath grafèma "s" podem díder qu'estèc ua faussa simplificacion pr'amor qu'amièc ua dificultat qu'abantes non i ère (hèsqui referéncia ara norma alibertina), donc mos trapàvem tamb excepcions deth tipe:

"antozoari" (anto / zoari < grèc "anto" = flor, "zoari" < grèc "zoo" + latin "ariu"); "mesozoïc" (meso / zoïc < grèc "meso" = miei, "zoïc" < grèc "zoo" + latin "icus"); "azim" (a / zim < grèc "a" = non, "zim" < grèc "zymé" = lhèute, levame; "nazi" < aleman "national-sozialist".

Aguest adobatge deth grafèma "s" [z] ath grafèma "z" [z] non a de hèr pensar as usatgèrs dera lengua que d'aué enlà auràn de hèr recèrques etimologiques ara ora d'escriuer, donc, plan que non!, es auti vèrbs en [-izá] mès que seguim en tot escriuerles "-isar" son aqueri que deriven de substantius en "-isi" > grèc "-sis": "analisi" > "analisar", "dialisi" > "dialisar", "metamorfòsi" > "metamorfosar", etc.

b) Era restitucion dera "-r" etimologica des infinitius enes vèrbs pronominaus o es formes "infinitiu + un aute pronòm": "pientar-se", "pelejar-se", "veder-la", "crompar-i", "minjar-s'ac", "venerles-ac", tament coma ac hèn d'autes lengües romaniques (catalan) o d'auti dialèctes occitans que seguissen era forma aranesa (bigordan), en torn de "pientà-se", "pelejà-se", "minjà-s'ac",...

Aguesta restitucion mos balhe ua coeréncia abantes inexistenta tamb era grafia de quauqui mots compausats: "pair-sénher",

"mair-sénher", etc.

Ei desir d'aguesta Comission caminar entà arténher era codificacion des nòsti dialèctes occitans e d'aciu estant hè arreconeishença deth prètzhet qu'amie eth "Conselh de la lenga occitana" sus aguest punt e de toti aqueri que tamb eth sòn trabalh sagen de hargar es formes de referéncia d'un occitan estandard, en tot neurir-se des hònts de toti es sòns dialèctes e atau bastir aquera lengua comuna qu'a de préner sa plaça en aguest IIIau millenari e açò s'artenherà tamb era volentat de toti nosati, usatgèrs dera lengua.

Frederic Vergés Bartau

*Prefàcia deth tèxte des Normes Ortografiques
modificat e aprovat en Conselh Generau d'Aran en 1999*

ENTÀ QUÉ SERVÍS ERA ORTOGRAFIA?

Tamb paraules planèras podem definir ortografia coma er usatge corrècte des letres entà escrìver paraules. Era madeisha etimologia deth mot ja embarre aguesta definicion: Ortografia, deth grèc *Orthos* > rècte, corrècte e *Graphèia* > escrìver. Plan per açò eth tèrme ortografia soslinhe qu'es letres se tien consent tamb ues determinades convencions que s'exprimissen per miei d'un enseme de normes. Aguestes establissen er usatge corrècte des letres es des auti signes grafics ena escritura d'ua lengua quina que sigue en un temps concrèt. Era escritura alfabetica ei ena sua origina ua escritura fonetica, mès rebremem que non existís pas cap d'alfabet que sigue ua representacion exacta dera sua lengua. Atau era nòsta lengua occitana a 23 letres (es letres K, W e Y non existissen pas en occitan. Se tien sonque entà nòms pròpris estrangèrs o entà mots pas encara adaptadi o inadaptables ar occitan) entà representar es sòns 28 fonèmes basics. Eth castelhan n'a 28 de letres entà representar es sòns 24 fonèmes, e eth catalan n'a 26 de letres entà representar es sòns 28 fonèmes. Aguesta non correspondéncia enter letres e fonèmes pròve qu'un solet fonèma pòt escrìver-se tamb mès d'ua letra, atau eth fonèma [s] (èssa sorda) pòt èster representat per: *s, ss, ç, ç* (soc, prèssa, cercar, plaça). Aguest desavient entre era fonetica e era ortografia ei present en totes es lengues, en ues clar, mès qu'en d'autes, veigam er anglés. Ath delà tanben cau aver present qu'era pronóncia d'ua lengua vèrie de faïçon notabla tant en espaci, çò que balhe lòc ara existéncia des dialèctes (*sincronia*), coma en pas deth temps (*diacronia*). I a quauques normes ortografiques que son d'origina gramaticau e non pas fonetic, coma ei per exemple, escrìver tamb letra màger dempús de punt o es nòms pròpris.

Era ortografia non ei pas un simple artifici que se pòt cambiar atau que t'ac voi, donc un cambi ortografic pòt amiar entà un

cambi important en ua lengua. Era ortografia ei eth element que manten tamb plan de fermetat era unitat d'ua lengua parlada en un espaci geografic plan expandit. S'açò non siguesse atau, s'era ortografia cambièsse entà ajustar-se sonque a critèris fonetics, tota lengua poirie brigalhar-se en tantes lengues coma endrets deth mon a on se parle, pr'amor que cada parçan possedís quauques abituds articulatòries diferentes, e s'aguestes se representèssen ena escritura, tamb eth pas deth temps camparien plan de problèmas de comprenença qu'amiarien a ua dificultat de comunicacion. Tot açò mos pròve que non ei sonque era ortografia un hèt rigorosaments gramaticau, senon que tanben aubedís a encauses extralingüïstiques. Podem distinguir ena escritura der occitan cinc etapes:

1. Era ortografia medievau.

Enes prumèri documents que s'escriuen en occitan o campen documentaments mots occitans laguens de tèxtes latins (sègles X-XI), non s'ajusten pas a cap de norma ortografica, mès òc que prenen coma modèl valid eth latin. Es prumèri escrivans heren tota sòrta de temptatives entà aishatar eth sistèma latin ath romanç, causa qu'amièc en plan d'escadences dar valors nauï a grafies latines e en d'autes averen d'endonviar nauï elements entà poder reproduir nauèths sons. Pendent es sègles XII e XIII ei emplegada pes trobadors, pera lengua juridica e administrativa. Totun açò, non avem pas de creir qu'existien en aguesta epòca ues leis rigides, mès òc era existència de determinades constantes:

auba abelha senhor patz aurelha

2. Era decadència

A compdar des darrerries deth sègle XV e prumeries deth XVI se produsís ua grafia tota anarquica e que pèrd era màger part dera sua tradicion, precision e rigor pr'amor dera pression

politica deth francés sus es territòris d'òc coma resulta dera conquesta militarà des madeishi ad arron dera crotzada contra es albigenesi. A despièch que grana part dera documentacion admistrativa d'aguesta epòca seguís èster en occitan, a compdar der edicte de Villers-Cotterêts (1539), accelerèc era decadéncia dera lengua d'òc escrita jos era influéncia dera grafia d'oïl que s'estenerà enquiath sègle XIX.

Avem totun de remarcar qu'aguesta documentacion en grana partida demorèc jos eth "baran" de dues scripta, era ua qu'aperam scripta tolosana (mès tradicionau uniformisanta) e, era auta bearnesa (rebremem qu'eth Bearn ei un estat independent enquiath 1620) que se caracterise per emplec enter d'auti elements, der –e finau aton en torn de –a: auba – aube; causa – cause; de digrafs vocalics tipe: boo, caa, paa > bon, can, pan, etc.

3. Reviscolada o reaccion a miei camin.

Aguest movement se produsís en sègle XIX per miei des nomentades escòles felibrenques: Escole Gaston Febus (Bearn), en tot estar-ne era mès subergessenta era nomentada grafia mistralenca establida peth provençau Josèp Romanilha (1818-1891) e popularizada per Frederic Mistral ena sua òbra literària. A despièch d'aguesta prenuda de consciéncia lingüística entà restablir quauqui trèts ortografics pròpris occitans, se seguís mantient encara fòrça elements ortografics francesi:

aubo - abiho - auriho - segnour (Romanilha – Mistral)
aube - abélhe - aurélhe - segnouè - cugnère (Escola Gaston Febus)

4. Assaigs entà restablir era ortografia classica o era tradicion ortografica pendent es sègles de decadéncia.

Deth sègle XVI enquiath sègle XIX trapam tota ua tiera de temptatives personaus entà restablir era grafia aperada classica. Atau en s. XVI avem a Pèir de Garros e Arnaut de Saletes, toti dus gascons. Eth prumèr sagèc de restablir eth –a finau des femenins [o], [e].

En sègle XIX se publiquèc eth *Dictionnaire provençal-français ou dictionnaire de la langue d'òc ancienne et moderne*, deth mètge provençau Simon Onorat e que Frederic Mistral ne hec un naut emplec entath sòn *Lou Tresor dóu Felibrige*.

En sègle XIX er abat Josèp Ros (1834-1905), limosin, avec coma tòca era adaptacion d'un sistèma grafic vesin ath mès possible dera grafia trobadorenca e que siguesse ath còp coerent e tradicionau en tot aver present ath madeish temps era etimologia e era diversitat des dialèctes. Atau enter d'autes mesures restablís er “-a” finau aton, era “-r” finau des infinitius.

Antonin Perbòsc ne parlèc atau d'eth ena revista d'abriu de 1905 “Occitania”: “*Josèp Ros ei eth prumairenc obrèr que, en tornar entàs sorgues bloses des nòstes tradicions, a obrat ath reviscolament nacionau en adoptar, en retrapar, per delà es parlars popularis abastardits e francimandejats, era lenga nacionala.*”

Entà darrèrs deth s. XIX e prumèr tèrç deth XX, dus poètes lengadocins, Prosper Estieu e Antonin Perbòsc, seguissen eth sistèma ortografic de Ros en tot completar-lo, atau, [u] ei notat “o” e eth son [ɔ] ei notat “ò”, restituïssen “-tz” ena dusau persona plurau des vèrbs.

5. Es sistèmes preconizats per aguesti sigueren perfeccionadi peth filològ Loís Alibèrt, qui vint-e-cinc ans mès tard entamenèc un sistèma que dèc ara lengua escrita ua relativa unitat en respectar totun es particularitats mès remercades des grani

dialèctes. Siguec publicat ena sua “*Gramatica Occitana segon los parlars lengadocians*” (1935). Aué ei era forma oficiau e gerida der I.E.O a compdar de 1945, atau coma peth Conselh dera Lengua Occitana dempús de 1996-97.

Quan er occitan dera Val d’Aran siguec declarat oficiau e objècte d’ensenhament per mandat estatutari, se hec patent era adopcion d’ua ortografia coerenta e laguens der encastre generau der occitan. Enter 1980-83 se redigiren a cargue d’ua comission designada en sòn moment pera Generalitat de Catalunya e es Ajuntaments aranesi, es “*Normes ortografiques entar aranés*”, en tot partir dera ortografia classica de L. Alibert era quau se pause sus sies principis:

1. Ei fonetica, donc es sons prononciadi son notadi de forma simpla:

Filologia - Campanau - Geografia

2. Ei generau, ei a díder, non remèrque pas ua pronóncia particulara d’un o de un aute dialècte, senon qu’aufrís un naut nombre de pronóncies locals, per tant met en valor es correspondéncias regulares enter es desparièrs dialèctes, en tot demorar atau junhuts en madeish diasistèma*:

Pèira [´pɛyra, ‘pɛyrɔ, ‘pɛyre]

Jorn [dʒur, dyur, dʒun]

Podem veir es avantatges d’aguesta ortografia, donc quan s’escrivie en tot tier es grafies castelhana, francesa o catalana, amiave a brigarhar era lengua en *panèus* dialectaus.

* Diasistèma: Sistèma des correspondéncias interdialectaus que hèn era coesion d’ua lengua, en nòste cas der occitan.

3. Ei ua ortografia de mots, ei a díder, nòte mot per mot e non pas es formes de fonetica sintactica:

apocòpa: Pèrta d'ua o mès sillabes o sons atons plaçats en posicion finau de mot: *Aquera auca* > [ake'rawka]

sonorizacion: Transformacion d'ua consonanta sorda finau en sonora: *Aqeres anhères* > [akerezaɾeres]

assimilacion: Procediment peth quau un son pren es trets fonetics de un aute son: *Eth can e eth pan* > [ek kaŋ e ep paŋ]

4. Ei tradicionau, ei a díder, nòte es sons provenents dera antica lengua dera Edat Mieja:

nh (1)	en torn de gn	o	ny / ñ	(en cas d'Aran)
lh (1)	en torn de ill	o	ll	“
o (2)	en torn de ou	o	u	“
a	finau aton e non pas e	o	o	

(1) Aguesti dus digrafs sigueren endonviadi pes trobadors occitans entà poder representar es sons // e /•/ inexistenti en modèl latin. Sigueren exportats entath occident dera peninsula e adoptadi peth galego-portugués.

(2) Aquesta grafia “o” que correspon a [u] se deu ath barrament enquia [u] des *ō, ū* latines:

CALŌREM > calor [ka'lu] FLŌRE > flor [flu]

NEPŌTEM > nebot [ne'βut] FŪ55RNUM > horn [(h)ur]

Aguest barrament semble èster que deuec de generalizar-se a compdar deth sègle XIV segon Pèire Bec, e qu'afècte atau madeish a ua grana part deth catalan deth Rosselhon (Catalunya Nord).

5. Ei foncionau, donc s'adapte ara claretat semantica o morfologica:

avets [a'wets] / [a'βets] (arbe)

avetz (2au pp)

sauvats (adjectiu o participi)

sauvatz (2au pp o imperatiu)

6. Ei etimologica, donc eth hèt de grafiar determinadi sons an coma resulta de méter en evidéncia es ligams que junhen era nòsta lengua tamb es autes lengues romaniques:

Latin:	PORTA	LUNA	PETRA	PATER
Occitan	pòrta	lua / luna	pèira	pair / paire
Castelhan	puerta	luna	piedra	padre
Catalan	porta	lluna	pedra	pare
Francés	porte	lune	pierre	père
Galego- portugués	porta	lua	pedra	pai

Avem donc, qu'aguesta grafia classica amasse un ensem de practiques d'escritura que podem díder que convergissen en temps e, que pròven qu'ei autonòma e autoctòna, en tot qu'es autes grafies tengudes en d'autes epòques o per quauqu'uns encara aué (*grafia mistralenca, grafia dera Bouts dera Mountainho, era grafia bonaudiana*, etc) prenen soent es règles grafiques deth francés o entà çò qu'ei a nosati es aranesi que les preniem des lengues vesies.

Frederic Verges Bartau
President deth Departament de Lingüística
der Intitut d'Estudis Aranesi



Normes Ortografiques der Aranés

1. a, à se pronóncien [a]. a finau aton ath deuant de pausa a un son variable que pòt èster a pròp d'ò [ɑ], [ɔ]:

parlar, veirà, garia

Quan cau accentuar er a, pòrte tostemp accent grèu: à

2. è -tostemp tamb er accent grèu- se pronóncie e dubèrt [ɛ]:

vedèra, pè

3. e, é se pronóncien e barrat [e]:

cede, francés

4. i, í se pronóncien [i]:

liròt, petit, vedí

5. ò -tostemp damb accent grèu- se pronóncie generaument o dubèrt [ɔ] ;en bèra posicion ei mès barrat [o]:

òme, auriò

6. o, ó se pronóncien [u]:

poma, solet, amistós

Cau pensar qu'aguesta grafia correspon ara lectura espontanèa qu'es aranesí hèn des nòms coma Benós, Begós, Montcorbison, Barcelona, Tarragona...

7. u, ú se pronóncien[y]:
pujar, blu, dempús

8. Es diftongs

Un diftong ei format per ua vocau precedida o seguida dera semiconsonanta “i” o “u”. Es dues se combinen e se pronóncien d’ua soleta emission de votz.

Quan ua vocau ei seguida d’ua des semiconsonantes se formen es diftongs decreishents e quan ei precedida des madeishes se formen es diftongs creishents.

Diftongs decreishents.

ai: *aigua*

au: *sau*

ei: *veire* (1)

eu: *peu*

èi: *lèit*

èu: *mèu*

òi: *beròi*

iu: *hiu* (2)

oi: *poirir*

òu: *pòur* (3)

ui: (demore soent simplificat en u: *fruta* per *fruità*)

(1) Er antic diftong èi [ɛj] a passat a è [ɛ] en posicion finau:

cantè, è per cantèi, èi.

I a tendéncia a passar d’ei [éj] a e [é]:

trueita o trueta

dret, lhet, net per dreit, lheit, neit.

(2) iu se pòt liéger segontes era prononciacion de cadun, iu /ieu [iw], [jew]:
hiu, Diu, aciu

(3) Er antic diftong òu [ɔw] a passat a ò [ɔ]:
auriò, bò, vò per auriòu, bòu, vòu.
Comparatz sau/salat tamb auriò/auriòla o tamb vò/voler.

Diftongs creishents.

ia: *istòria* ua: *quan*(*)

ie: *vielh* ue: *huc*

iè: *molièr*

iò: *piòisha*

io: *violéncia*

En torn des paraules iaute, iauta, iauti, iautes, a on er u der article indefinit a passat a i [j] -u (n) autei > aute - cau escriuer es formes originàries: un aute, ua auta... maugrat que les prononciem damb i.

(*) Per rasons etimologiques, trobam ath delà deth diftong ue eth diftong oe, qu'a eth madeish son [we] e deth diftong ua, eth diftong oa [wa]:
oelha, soent, joen / empodoar, brotoar... (Remercatz era queiguda d'ua consonanta).

9. Eth trèma

Quan i e u son plaçadi ath darrèr d'ua auta vocau e non apartienen ara madeisha sillaba s'indique damb eth trèma: (i/ü).

Eth trèma ei eth signe grafic que servís entà trincar un diftong quan es normes d'accentuacion non permeten plaçà-i un accent grafic.

Tostemp plaçaram eth trèma sus i e u darrèr de vocau: flaüta, cocaïna, païsi, jesuïta e es formes verbaus damb prefixe com reïncidir, coïncidir...

10. u entre vocaus a un son consonantic corresponent ath signe [w]:

escriuer, víuer, parlaua

En Pujòlo, a on se pronóncie coma b [β], se pòt escriuer v:

escriver, víver, parlava

11. p correspon ath signe [p]:

pèira, pin

En posicion finau ath darrèr d'm ei mut [Ø]:

tostemp, camp

En generau, se pòden trapar paraules tamb era madeisha arraitz a on eth p, ath laguens dera paraula, sone clarament:

campament

Bèth còp, per rasons etimologiques, se trape b en

posicion finau dera paraula; alavetz se lieg coma p [p]: arab

12. b correspon as signes der alfabèt fonetic [b], [β]:
barrar, acabar

Escriueram b:

- Dauant d'l e r: pòble, blu, bren, bracar exceptat es paraules coma vrèspe, revlincar, vrenhar que provien de v latina e que formen eth grop vr per evolucion metatesica. Ex. vesper/vrèspe (desplaçament d'r).
- Enes paraules a on i a desplaçament d'r (metatèsi): cramba, craba, crubar.
- Se trobam p ena arraitz d'un mot: sap-sabie, lop-loba, recep-recebut.
- Darrèr d'm: cambiar, ambiciós, exceptat de circumvolucion, tramvai, triumvirat.
- "bl" ath darrèr de vocau se pronóncie [bbl]: amable.

13. v sone coma b [b], [β].

Escriuem v:

- Darrèr d'n: convèrsa, convier, enviar.
- Enes acabaments der imperfècte d'indicatiu des vèrbs dera prumèra en varianta pujolenca: cantava, guardava...

- Quan aguest proven d'un v latin: vaca, cervèth, vop, vin...
- En Pujòlo eth v intervocalic latin se i manten: escríver, víver...

14. Un corròp de paraules dera madeisha familia mantien alternança b/v de forma excepcionau:

aprovar / aprobacion
avortar / abortiu
corba / corvatura, corvilinèu
moviment / mobil
provar / provable / probable

15. f correspon ath signe fonetic [f]:
flor, filosòf

16. t se pronóncie [t]:
tet, tèrra

En posicion finau ei mut ath darrèr d'n e d'l e ne pòt èster ath darrèr de diftong e d's [Ø]:

content, molt, naut, lèit, aguest.

En generau se pòden trapar paraules damb era madeisha arraitz a on eth t, ath laguens dera paraula, sone clarament:

contenta, molta, nauta, leitèr, aguesta .

Bèth còp, per rasons etimologiques, se trape d en posicion finau de paraula; alavetz sone t [t] o ei

mut [Ø] enes madeishes condicions de t:
hered, caud.

Tanben acabaràn en d es paraules damb eth sufixe
- tud coma sollicitud, abitud, beatitud, longitud,
rectitud, servitud. Excepcions: vertut

17. d se pronóncie d, [ɖ] entre vocaus
daurir, cede

18. Ca, co, cu, c finau, que, qui se pronóncien [k]:
causa, pèc, quèir
Qua quo, què, quì se pronóncien [kw]:
quan, quate, quèstion

I a quauques paraules a on cau escriúer qua per
rasons etimologiques, encara qu'era prononciacion
sigue ca [ka]:

quasi, quantitat, qualitat, qualificar, quauque,
quauquarrés, quauquarren.

Es grops -ng, -nc en posicion finau se pronóncien n
velara [ŋ]. En tot cercar es derivats saberam se lo
cau escriúer damb g o c finau. Ex. blanc - blanca /
long-longa.

19. ga, go, gu, gue, gui se pronóncien [g] [ɣ]:
gòi, pagar, guèrra
gua, guo, güe, güi se pronóncien [gw] [ɣw]:
guardar, aigües

gl ath darrèr de vocau se pronóncie [ggl]:
agla, règla

20. Es sons d'“s”:

ss entre vocaus e s enes autes posicions se pronóncien [s]:

passar, sau, pensar, dus

Eth son d' s sorda se pòt escriuer:

- damb ua s a començament de paraula: sabata.
- damb ss entre vocaus: possible.
- damb s darrèr de consonanta: persona.
- damb c/ç (per questions etimologiques):doça.
ce, ci, ça, ço, çu, ç finau se pronóncien[s]:
cèu, caçar, braç

S'escriu c o ç en torn d's o d'ss per rasons etimologiques.

Cossent damb era etimologia, cau escriuer sciéncia, scientific, etc.

Eth son d' s sonora:

s entre vocaus e z enes autes posicions se pronóncien [z]:

casa, zèro, onze

tz entre vocaus se pronóncie [dz]:

dotze, prètzi

En posicion finau sone coma ts [ts]:

auetz, ditz, prètz

Era grafia *ts* non s'utilise en posicion finau sonque quan correspon ath plurau d'ua paraula acabada en *t*: auets, dits

Atau se hè ua diferéncia grafica entre *-ats*, plurau deth participi, e *-atz*, desinéncia dera 2au. persona deth plurau:

cantats o cantadi e cantatz.

Eth *suffix*-izar (d'origina grèga e fòrça productiu) seguís era règla: amazòna, azòt, trapèzi e vèrbs coma realizar, regularizar, civilizar e en conseqüéncia, tanben es derivats d'aguesti vèrbs en *-izar*: realizacion, regularizacion, civilizacion. Mès es vèrbs derivats de mots en *-isi* an ua *s*: analisi, analizar; electrolisi, electrolisar; paralisi, paralisar; psicoanalisi, psicoanalisar... (An tanben ua *s*, de bon enténer, es vèrbs derivats de mots en *-ís*: avís, avisar; precís, precisar.

21. *x* se pronóncie segon era sua posicion ena paraula:

coma *s* [s]: expèrt

coma *cs* [ks]: tèxte

coma *tz* [dz]: examen

coma *ts* [ts]: reflexion

22. *ish* ath darrèr de vocau e *sh* enes autes posicions se pronóncien [ʃ]:

caisha, shada

23. ch se pronóncie [tʃ]:
chut, pòcha

24. th se lieg coma t [t]en bères paraules e coma ch [tʃ] en bères autes:
vedèth, eth [t]
còth, poth [tʃ]

En Bausen e Canejan se lieg tostemp coma ch. En aguesti lòcs se pronóncien tanben coma ch eth d finau e eth t finau qu'altèrne tamb d intervocalic: hered, cantat/cantada .

Deth punt de vista dera lengua actuau, es critèris entà escriuer th, les dan es diferéncias dialectaus e era alternança morfológica -th/-r-:

vedèth / vederar, eth / era, poth / pora .

th se trape tostemp en posicion finau, trènt-ne es pluraus:

vedèth / vedèths, poth / pothi .

25. ja, jo, ju, ge, gi se pronóncien [ʒ]:
coja, coges, jamès, gèsta . Sonen coma tj [dʒ]
en començament de diccion.

Sonque en quauques paraules, per rasons etimologiques, s'utilise j ath deuant d'e:
majestat, jesuïta, projècte, projeccion

26. g finau qu'altèrne tamb ge, gi o j se pronóncie coma ch [tʃ] ath darrèr de vocau e coma sh [ʃ] ath darrèr de consonanta.

lieg / liéger / lieja

esparg / espàrger / esparja

27. tja, tjo, tju, tge, tgi se pronóncien [dʒ] :
hotjar, hormatge

28. m se pronóncie [m]:
mainada, hum

En bères paraules a on se pronóncie coma n [n]
conven mantier era grafia etimologica:
hemna, compde, temps

Se hè ua diferéncia grafica entre condar condas e
hèr compdes o tier compde.

29. n se pronóncie [n]:

nau, naua

enguan, pan (*dera pòrta*)

En posicion finau, eth son abituau d'n ei eth qu'an
-ng e -nc finaus damb prononciacio [ŋ] :

pan, vin, man

En aguest darrèr cas, en Pujòlo era n ei muda [∅] .

Enes pluraus ei muda en tota era Val d'Aran:

mans, cosins

n ei muda [Ø] ath darrèr d'r en posicion finau:
horn, carn

Comparatz:

hornàs, carnissèr

I a quauques paraules gramaticaus que cau escriuer
tamb ua n muda, per rasons etimologiques: non,
plan, tan, tanben, tanpòc .

Se se hè atau, quan calgue prononciar era n de tan,
s'escriuerà tant:

Tan polit , tant auriò .

S'escriu n dauant f: trionfar, anfiteatre, anfòra...

30. nh se pronóncie [ɲ] :

nhèu, cunhèra

nh finau, ath deuant d's plurau, s'acostume a
prononciar n [n] :

punhs

31. l se pronóncie [l]:

lit, molièr

ll [l l] s'escriu per rasons etimologiques en bères
paraules sabentes. Equivau ara l.l deth catalan:
collaborar, ilustrar (*col·laborar, il·lustrar*)

tl se pronóncie coma l dobla [ll]:

catla, espatlat

32. lh se pronóncie [λ]:

hilh, palha, lhet

lh ath dauant d's plurau s'acostume a prononciar l [l]: hilhs

33. r se pronóncie [r] entre vocaus:

pora, cara

e [r] a començament de paraula o en contacte damb consonanta:

còr, pòrta

rason, arren

r en posicion finau generaument ei muda [Ø]:

cantar, víuer, molièr

Comparatz:

cantarè, viueria, molièra.

34. h non se pronóncie cap [Ø].

Correspon a ua antiga aspiracion que proven generaument d'ua f etimologica.

Se pronóncie encara en Canejan [h]:

hemna, haria .

Cau escriuer eth punt interior (·) en paraules coma en·hornar e des·hèir entà esvitar era confusion damb es digrafs nh e sh.

Se mantierà era h enes manlèus exotics pòc integrats: maharajah, hardware...

35. Quan i a assimilacion fonetica ath laguens d'ua paraula, cau mantier era grafia etimologica, quan i a assimilacion per fonetica sintactica, cau mantier constanta era grafia des paraules:
administracion [amministrasjuŋ].
dissabte [dissatte].
barratz-la, era pòrta [baralla].
L'ac darè [laddarɛ].

36. Era Accentuacion

Pòrten accent grafic:

a) toti es e e o dubèrts [ɛ] [ɔ]

bèra, pè

òme, pòcha

b) Es paraules oxitones (agudes) acabades en:

à,às: veiràs, hornàs

é,és: aué, francés

í, ís: daurí, decidís

ó, ós: Arró, amistós

ú, ús: Salardú, dempús

c) Es paraules paroxitones (planes) acabades en consonanta diferenta d's, en diftong o diftong plurau que non siguen cap formes verbaus acabades en -en:

parlàuem, córrer, conseqüència, abséncies

d) Es formes verbaus oxitones (agudes) acabades en vocau seguida d'n:

parlaràn, voleràn , ei a díder es tresaus persones deth plurau des formes en futur d'indicatiu. Non accentuaram es formes verbaus oxitones acabades en n que non siguen en futur.

e) Es formes verbaus paroxitones qu'acaben en -en sonque s'accentuaràn quan aguest sigue precedit de vocau atona: pronóncien, denóncien e non pas quan sigue precedit de consonanta: saben o vocau tonica: sabien.

Tanben accentuaram, entà hèr era prononciacion corrècta, es prumères persones deth present d'indicatiu des vèrbs acabadi en -iar, que son paroxitones, entà facilitar era prononciacion: estudiï e non (estudii) o càmbii e non (cambii).

(Remerquem qu'eth doble i recuelh eth radicaü deth vèrb: estudi mèns era desinència pròpria deth present dera prumèra conjugason: -i

f) En çò que tanh as paraules proparoxitones, cau rebrembar qu'era sua introduccion en aranés ei recenta. Ei per aquerò que cau díder e escriüer logica, politica...e, parallèlament, logic, politic, en tot seguir era tendéncia tradicionau dera lengua, que ditz vibora, povora .

g) Es paraules monosillabiques següentes:
tà, forma abreujada d' entà.

é per ei en i é : -Era gojata non i é.

qué interrogatiu o relatiu quan aguest darrèr ei
precedit de preposicion:

-Qué vòs? /Qué as? (Interrogatiu)

-Er ahèr de qué parli. (Relatiu precedit de
preposicion).

Totes es paraules monosillabiques que pòrten
è dubèrt o ò: pòt, pè...

S'es règles hèn a coïncidir eth trèma e er accent sus
era madeisha letra, non s'escriu sonque er accent:
país (*país*)

37. Eth junhent

S'utilise eth junhent (-):

a) Enes paraules compausades, sonque quan ei viu
eth sentiment dera composicion:

- Quan es dus elements dera composicion hèn eth
plurau:

gat-garièr/gats-garièrs .

arrata-cauda/arrates-caudes .

- Quan era paraula compausada ei hèta tamb era
repeticion o era succession de formes verbaus,
d'onomatopèies o de formes expressiues.

anin-anan, calamic-calamac.

- Quan era paraula compausada ei hèta tamb ua

frasa d'ua cèrta complexitat:

Dèisha-m'estar .

b) Enes numeraus següents:

dètz-e-sèt, dètz-e-ueit, dètz-e-nau.

de vint-e-un a vint-e-nau

Era prononciacion s'a de hèr coma se siguesse escrit:
desassèt..., vintaun...

Entà unir tamb eth vèrb es pronòms enclitics -es
pronòms atons que van ath sòn darrèr-, quan non i
a cap elision dera vocau deth pronòm:

Guardà-la, sauvà-m'ac

Se pòt salvar era r der infinitiu quan aguest se
combine damb pronòms:

Cantar-la, dider-la

Mès sauvà'c , tamb elision der a d' ac.

Cau observar qu'en aguest cas non s'escriu cap era
r der infinitiu des vèrbs.

- Es punts cardinaus o quan eth primèr mot ei un
punt cardinau: nòrd-èst, nòrd-american.

- Enes mots compausats damb eth prefixe non: non-
violéncia.

Non meteram junhent enes auti numeraus e tanpòc
enes mots damb formes prefixades coma
archimilionari, exconselhèr, vicesindic, precristian,

ultraconservador, grècoroman, politicoeconomic, fisicoquimic...

Non doblaram es consonantes r e s ath miei de paraula: entresenha, contraròtle, grècoroman.

38. Er apostròf

S'utilise er apostròf:

a) Entà indicar era elision dera vocau des paraules següentes quan sigue en contacte tamb era vocau iniciau d'ua auta paraula que non sigue cap un pronòm aton diferent d'ac (guardatz eth punt b):

- se, conjoncion:

s'entenes çò que diden, conda-m'ac .

- que, conjoncion, particula enonciatiua, relatiu sense èster precedit de preposicion:

Non sap qu'arriben deman.

Son es mainatges qu'escoten damb mès interès.

Qu'ac portarè jo.

- Be, particula enonciatiua:

B'escotaràn ara!

- De, preposicion:

Separada de d'outes tèrres.

b) Entà indicar era elision dera vocau enes següents pronòms e particules pronominaus:

- es-equivalent de les e en o ne en contacte tamb era vocau finau d'un aute pronòm aton, des particules se, que, be (guardatz er apartat a) e non, advèrbi, o dera vocau iniciau des vèrbs.

Me's cromparà equivalent *de Me les cromparà*.
Te'n daràn.

Se's vòs, te's dongui , equivalent de Se les vòs, te
les dongui

Jo sabi que'n pòrten.

Be'n traparà!

No'n vò deishar tanti .

En quauqui endrets i a tanben es formes 'm, t', 's,
de me, te, se, que pòden aparéisher ath darrèr des
vèrbs:

Canta'm, porta't, lauà's.

- me , te , se (es), lo, le, en contacte damb era vocau
iniciau d'un vèrb o tamb er a deth pronòm ac .

L'escoten damb atencion .

M'ac daràn deman .

- ac en contacte tamb era vocau finau d'un vèrb:
sauva'c.

c) Entà indicar era elision dera s de mos e vos quan
se combinen damb d'auti pronòms atons:

Mo'n vam .

Vo'les portarè jo madeish .

d) Enes següenti pronòms indefinits variables:
quauqu'un, quauqu'ua, quauqu'uns, quauqu'ues.

E ena locucion prepositiua:

pr'amor de/que, per'mor de/que.

39. Es contraccions des articles definites tamb es preposicions a, en, de, per, entà o tà e enquia s'escriuen en ua paraula:

ath, ar, ara, as; en, ena, na (aferèsi d'ena), enes, nes (aferèsi d'enes)

deth, der, dera, des; peth, per, pera, pes; entath, tath, entar, tar, enquiath, enquiar, enquiara, enquias.